

УДК 342.922+343.98

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКСПЕРТА, ЗАЛУЧЕНОГО ПІД ЧАС АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ (ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ)

Мирослав РОМАНЮК,
юрист, експерт-оцінювач, директор
Консалтингової групи «АРГО-ЕКСПЕРТ»,
аспірант
Міжрегіональної академії управління персоналом

У статті розглянуті види юридичної відповідальності експерта, призначеного або залученого під час адміністративного процесу, що ґрунтуються на вітчизняних правових нормах. Визначено коло дій, за які експерта можуть притягнути до відповідальності. А також здійснено порівняння досвіду застосування законодавчих контрольних механізмів судово-експертної діяльності в Україні із закордонним досвідом. Встановлено основні запобіжні заходи неправомірних дій експерта під час проведення експертизи в адміністративному процесі, а також причини та наслідки таких порушень.

Ключові слова: відповідальність експерта, адміністративне судочинство, запобіжники, міжнародний досвід, нормативна база, законодавство.

RESPONSIBILITY OF THE EXPERT ADDRESSED BY THE ADMINISTRATIVE PROCESS (ON THE LAW OF UKRAINE)

Myroslav ROMANYUK,
Lawyer, Expert Appraiser, Director
of Consulting Group "ARGO-EXPERT"
Postgraduate Student
of Interregional Academy of Personnel Management

The article deals with the types of legal liability of an expert appointed or involved in an administrative process based on domestic legal norms. The range of actions that an expert can determine is liable. A comparison of the experience of applying the legislative control mechanisms of forensic expertise in Ukraine with foreign experience has been made. The basic preventive measures of unlawful actions of the expert during the examination in the administrative process, as well as the causes and consequences of such violations are established.

Key words: expert's responsibility, administrative justice, fuses, international experience, normative base, legislation.

Постановка проблеми. Головна особливість адміністративного судочинства в Україні полягає в тому, що процес вирішення адміністративного спору може бути тривалим через низку як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Основною з об'єктивних причин є недостатній рівень відповідальності експертів, який можна нівелювати, застосовуючи гуманний підхід до недопрацювань та помилок експертів під час судового процесу. Також відсутність якісних критеріїв відбору експертів, ефективних механізмів їх ліцензування, навчання та атестації можуть викликати як недовіру до вітчизняного судочинства зокрема, так і до законодавця загалом. До суб'єктивних причин виникнення цієї проблеми можна віднести небажання законодавця здійснювати потрібні заходи для покращення контролю за судовими експертами. Також використання закордонного досвіду країн, в яких вирішене це питання, нині неактуальне. Тому вирішення цієї проблеми має бути делеговане громадським інституціям, що можуть висвітлити це питання широкому загалу науковців, політиків та представників бізнесових структур або у разі відсутності реакції на відповідні заклики реалізовувати громадську політику реалізації власних інтересів.

Отже, натеper проблема покращення рівня компетенцій експертів, яких залучають під час адміністративного процесу, та їх відповідальності належним чином у законодавстві не висвітлюється.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. З огляду на те, що в адміністративному законодавстві немає чітко визначених обставин, коли має бути призначена судова експертиза, значний ступінь відповідальності за неправо-

мірно проведену експертизу бере на себе суддя, який виносить ухвалу про призначення експертизи. Така експертиза є процесуальною підставою для вибору і залучення експертів. Основна структура судової ухвали має три складники: ввідний, описовий та резолютивний, що дає можливість провести вичерпний комплекс заходів зі встановлення справедливості. До переліку необхідних відомостей, що зазначається в ухвалі, внесено і відомості про роз'яснення експертам їхніх прав та обов'язків, а також попередження експерта про кримінальну відповідальність за дачу неправдивих висновків [1]. Процедура попередження передбачена ст. 131 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), де передбачено складення присяги експертом. Також відповідно до ст. 82 КАС України у висновках експерта має бути зазначено, що експерт попереджений про несення кримінальної відповідальності. Так, відповідно до ст. 384 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) завідомо неправдивий висновок експерта карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років [2]. У разі якщо експерт зробив висновок зі штучним створенням доказів відповідальність може бути у вигляді виправних робіт на строк до двох років або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Також Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність експерта за відмову від його обов'язків без поважних причин (ст. 385 ККУ) [2]. У такому разі санкції обмежуються штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

Окрім кримінальної відповідальності, експерт також може бути притягнутий до адміністративної відповідальності за злісне ухилення від явки до суду. Така відповідальність передбачена частиною 2 статті 1853 КУпАП, що включає в себе накладення штрафу від шести до дванадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб. Варто зазначити, що положення цієї статті поширюються на всіх учасників судового розгляду, ставить судового експерта на один рівень із будь-якими іншими фізичними особами, що перебувають у залі судового засідання.

Стаття 14 Закону України «Про судову експертизу», крім адміністративної та кримінальної відповідальності, передбачає ще й дисциплінарну та матеріальну відповідальність відповідно до встановленого трудовим законодавством порядку.

Незважаючи на складність забезпечення ефективного проведення судової експертизи в адміністративному судочинстві, що зумовлена не лише загальними законодавчими прогалинами, а й особливостями окремої галузі права (є галузі права, де вимагаються специфічні знання, наприклад IT-сфера, де темпи зміни технологічного процесу інколи випереджають темпи освоєння певного напрямку судових досліджень), суддям доводиться чітко і коректно організувати проведення судової експертизи. Практична реалізація таких завдань інколи відбувається без урахування сучасних можливостей експертизи.

Певна частина відповідальності за проведення судової експертизи може бути делегована експертній установі або іншому експерту, який має відповідний рівень компетенції. Так, ч. 3 ст. 81 КАС України встановлює, що учасники судового процесу можуть звертатися до суду з метою залучення незалежних експертів, це право мають і судові експерти. На відміну від інших видів судочинства, де особи, що беруть участь в справі, не мають відповідних прав, законодавцем передбачено таку можливість лише в адміністративному судочинстві.

Статтею 66 КАС України передбачена відповідальність експертів, задіяних в адміністративному судочинстві, де визначено основні принципи та положення, а також статус експерта під час здійснення адміністративного процесу. Є відповідна норма Закону України «Про судову експертизу», яка регламентує дії експерта [3].

Таким чином, законодавець встановив запобіжники правопорушенням, здійснюваним експертами під час адміністративного процесу.

На пострадянському просторі рівень відповідальності судового експерта майже однаковий. Так, у Російській Федерації закон передбачає кримінальну відповідальність за неправомірні дії експерта (ст. 307 КК РФ) [4]. Ч. 1 ст. 307 КК РФ передбачає, що завідомо неправдиві висновки експерта караються штрафом у розмірі до вісімдесяти тисяч рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу за період до шести місяців, або обов'язковими роботами на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до трьох місяців. Більш тяжкий склад злочину регламентує частина друга цієї статті, вона наділяє основний склад злочину додатковими кваліфікуючими ознаками. За ті самі діяння, але пов'язані з обвинуваченням особи у скоєнні тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років. Таким чином, дію цієї статті можна порівняти зі ст. 384 ККУ. За надання завідомо неправдивого висновку під час проведення експертизи у будь-яких видах судочинства Республіки Білорусь експерт несе відповідальність за статтею 401 Кримінального кодексу Республіки Білорусь. Ця стаття передбачає відпо-

відальність у вигляді штрафу або арешту, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на строк до трьох років. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому або особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення, або вчинені з корисливих мотивів караються арештом або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк. Загалом можна виділити аналогію зі ст. 384 ККУ та ст. 307 КК РФ.

У США та Канаді одна з протилежних у судочинстві сторін може самостійно залучити експерта для проведення експертизи на підставі укладеного з ним договору. У договорі відображаються питання, які стосуються експертного дослідження та етичні норми. Водночас експерт не попереджається про відповідальність за надання завідомо неправдивих свідчень. Процедура попередження експерта відбувається перед його допитом у суді [5]. Законодавець у США не налаштований на завідомо неправдиві дії судового експерта, що зумовлено ментальністю та більш добросовісним відношенням до закону громадян порівняно з країнами СНД, тому він не передбачив більш жорстких заходів зі збільшення відповідальності, а зосередив свою увагу на технічних помилках. Так, через певну кількість помилок, які виникали через необачність або некомпетентність експерта, у законодавстві США передбачено контрзахід, який дає правосуддю першої інстанції відхилити експертний висновок, якщо є реальна небезпека його негативного впливу на хід судового процесу. Така норма передбачена ст. Федерального правила доказів [6]. З метою попередження некомпетентних дій експерта в США передбачена процедура підготовки експерта спеціальним судовим юристом, який також несе відповідальність за хід експертизи. Таке положення передбачене на законодавчому рівні [7, с. 20–21; 10–11].

Таким чином, можна зробити висновок, що особливості вітчизняного законодавства, які ще й досі, на жаль, мають певні схожості із законодавством колишніх радянських республік, полягають у тому, що адміністративна система перебуває в стані постійного зловживання нормами закону, і така тенденція стосується не лише судових інстанцій, а й усіх учасників процесу. Тому на відповідному рівні з урахуванням вищезгаданих обставин законодавець для забезпечення принципів законності під час проведення експертизи в адміністративному судочинстві має йти на рішучі дії, пов'язані з притягненням до відповідальності судових експертів. На відміну від західного судочинства, зокрема США, де законодавець намагається попередити правопорушення, розділяючи відповідальність експерта із низкою задіяних у судовому процесі осіб, зважаючи в основному на помилки та необачності, які також мають місце, вітчизняне судочинство включає елемент корумпованості та упередженості, тому запозичення такого досвіду може навпаки збільшити кількість зловживань, оскільки саме вони в нашій країні набули мережевого характеру, де особи, зацікавлені у власних інтересах, мають розгалужену систему зв'язків.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Експерт, який задіяний судом під час адміністративного судочинства, наділений обов'язками, за які він несе відповідальність. Не зважаючи на те, що така особа може бути притягнута до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної або кримінальної відповідальності, певних змін у цьому напрямі не спостерігається, оскільки нормами закону не передбачено положень щодо визначення рівня компетенції такого експерта, що, своєю чергою, пом'якшує відповідальність за надання некомпетентних висновків.

Таким чином, зважаючи на те, що експерт є дуже важливим учасником судового процесу, від якого часто зале-

жить результат вирішення справи, встановити більш жорсткий рівень відповідальності законодавець не може.

Зважаючи на закордонний досвід, де процедура проведення експертизи включає в себе можливості залучення більшої кількості осіб, розділяючи між ними відповідальність, цю проблему не можна вирішити аналогічним шляхом, оскільки є ризик виникнення корупційних схем та затягування процесу, тим самим обмеживши можливості законодавця впливати на судових експертів.

Метою статті є дослідження основних механізмів притягнення до відповідальності судових експертів в адміністративному судочинстві; порівняння досвіду застосування законодавчих контрольних механізмів судово-експертної діяльності в Україні із закордонним досвідом; встановлення основних запобіжників неправомірних дій експерта під час проведення адміністративного процесу, а також причин та наслідків таких порушень.

Вклад основного матеріалу дослідження. Основна ознака, яка відрізняє експертну помилку від завідомо неправдивого висновку, полягає в тому, що помилка – результат невідомих дій експерта. Експерт вважає, що він мислить і діє правильно. Отже, усвідомлення хибності своїх висновків або неправильності дій виключає помилку. Специфіка діяльності судового експерта полягає в тому, що сама експертиза відбувається в ситуаціях з непередбачуваним результатом, який пов'язаний із підвищеною відповідальністю за свої дії. Ці специфічні особливості мають значний вплив на самих експертів та можуть впливати на певні порушення кримінально-процесуального законодавства, методик експертного дослідження як навмисно, так і ненавмисно.

Суспільна небезпека навмисних неправомірних дій судового експерта полягає в тому, що така дія перешкоджає встановленню істини у справі. Такий злочин характеризується як запланований, тобто експерт, усвідомлюючи явну неправильність і хибність підготовленого ним висновку, надає його органам попереднього розслідування і суду з метою введення їх в оману щодо предмета експертизи. Досить часто встановити межу між навмисними та ненавмисними діями судового експерта досить складно, в цьому і полягають основні причини притягнення до відповідальності судових експертів.

Отже, суспільна небезпека неправдивого висновку експерта може бути обґрунтована тим, що під час проведення розслідування справи є складність в доведенні факту хибності висновку. Правозахисник А.Я. Паліашвілі наголошує на тому, що «судовий експерт може бути притягнений до кримінальної відповідальності за дачу завідомо неправдивого висновку незалежно від того, чи прийняв суд цей результат як повноцінне джерело, чи відхилив відповідні докази» [8, с. 133].

Звичайно, помилковий висновок експерта слідчими органами та судами усувається як джерело доказів, виправляється шляхом призначення повторної експертизи. Експерт, що дав помилковий висновок, має нести дисциплінарну відповідальність незалежно від наслідків, хоча останні можуть враховуватися у визначенні міри покарання.

Не зважаючи на те, що законодавцем передбачено запобіжники порушенню судово-експертної діяльності, з урахуванням вищезазначених факторів ефективність їх невисока. Цю проблему можна вирішити шляхом попередження відповідних правопорушень. Проте повністю запозичувати західний досвід, який має багато прикладів збільшення кількості суб'єктів експертної діяльності, буде досить складно. Це, по-перше, має бути профінансовано, а по-друге, є ризик виникнення корупційних мереж. Тому для початку слід ідентифікувати мотиви неправомірної експертної діяльності зокрема, а також загальної компетенції

експертів загалом. Серед найбільш поширених питань, які можуть бути встановлені для попередження неправомірних дій експерта в адміністративному судочинстві, можна виділити такі: чи діяв такий експерт на підставі постанови суду, органів досудового слідства або прокуратури; чи відповідає його кваліфікації та стажу роботи за фахом доручена експертиза; чи є підстави вважати висновок експерта професійним (тобто в цьому разі відгуки від колишніх замовників експертизи, що проводив цей експерт); чи пов'язаний експерт зі стороною адміністративного спору (якщо так, то встановити зв'язки); який рівень професійної підготовки має експерт; досвід практичної діяльності; психологічні особливості експерта (схильність до порушення закону, неуважність, схильність до алкоголізму).

За наявності всіх цих ознак у сукупності можна говорити про ступінь ризику порушення процедури проведення судової експертизи таким експертом.

Таким чином, після проведення ретельного дослідження самого експерта у разі виникнення порушення, що пов'язане із неправдивими висновками, суд може дати об'єктивну оцінку діям такого експерта, які можуть бути умисними або здійснені внаслідок неуважності або помилки.

З урахуванням особистості експерта, сімейних та інших обставин, матеріального становища суд може обрати правомірний спосіб покарання.

Висновок. Дослідження основних механізмів притягнення до відповідальності судових експертів в адміністративному судочинстві показали, що єдиних підходів до регулювання такої процедури законодавцем не передбачено. У вітчизняному законодавстві є норми, що передбачають усі види відповідальності експерта (дисциплінарну, адміністративну, кримінальну) за вчинення неправомірних дій, від випадкових помилок до навмисно спланованих заходів, спрямованих на реалізацію власних інтересів експерта, проте встановити ступінь відповідальності судового експерта досить складно, оскільки межа між простою недбалістю та умисним викривленням доказів дуже тонка. Передбачена законом відповідальність експертів в адміністративному судочинстві майже ідентична в багатьох країнах СНД. Так, положення ст. 384 ККУ, що передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві докази, дуже схожі із російськими нормами закону (ст. 307 КК РФ) та ст. 401 Кримінального кодексу Республіки Білорусь.

Закордонний досвід передбачає відповідальність за порушення порядку судової експертизи не лише експертів, а й інших осіб, які брали участь у призначенні експертизи. Відповідальність експерта як окремого суб'єкта проведення судово-експертної діяльності розглядається разом з іншими учасниками процесу, оскільки їхні висновки перевіряються та отримують належну правову оцінку під час судового розгляду. Застосування відповідного досвіду в Україні може бути приводом для нівелювання відповідальністю судових експертів з метою неправомірного лобювання учасників процесу.

Серед уже наявних запобіжників порушення процедури проведення судової експертизи в адміністративному судочинстві слід здійснювати попереджувальні заходи, спрямовані на перевірку наявності в експерта відповідного досвіду, певної компетенції, здійснення підготовки експерта до конкретної справи шляхом надання потрібних консультацій, перевірку психологічного стану такого експерта та характеристики його попередньої діяльності. Таким чином, загрозу краще попередити, аніж потім ліквідувати її наслідки. Такий підхід використовується в адміністративному судочинстві США та багатьох західних країн.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України. Х.: Одіссей, 2011. 152 с.
2. Кримінальний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція від 10.11.2018, підстава – 2599-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Закон України «Про судову експертизу». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, N 28, ст. 232. Документ 4038-XII, чинний, поточна редакція від 20.01.2018, підстава – 2249-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.96 N 63-ФЗ (ред. от 23.07.2013 с изменениями, вступившими в силу с 24.08.2013). URL: <https://zakonbase.ru/ugolovnyj-kodeks/statja-307>.
5. Алексеев С.Г., Лукичев Б.А. Правовой статус сведущих лиц в судопроизводстве США и Канады. Общество и право. 2011. № 2 (34). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoy-status-sveduschih-lits-v-sudoproizvodstve-ssha-i-kanady> (дата обращения: 08.12.2018).

6. Federal Rules of Evidence (Effective July 1, 1975, as Amended to December 1, 2016). Washington: U.S. Government Printing Office, 2016. 41 p.

7. Telpner Z. Expert Witnessing in Forensic Accounting: Handbook for Lawyers and Accountants. L.: CRC Press, 2002. 345 p.

8. Палиашвили А.Я. Экспертиза в суде по уголовным делам. М.: Юрид. лит., 1973. 144 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Романюк Мирослав Васильович – юрист, експерт-оцінювач, директор Консалтингової групи «АРГО-ЕКСПЕРТ», аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Romanyuk Myroslav Vasilyovich – Lawyer, Expert Appraiser, Director of Consulting Group “ARGO-EXPERT”, Postgraduate Student of Interregional Academy of Personnel Management

